

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ПОРУШЕНИМ МОВЛЕННЄВИМ РОЗВИТКОМ

Стаття розкриває основні особливості розвитку пізнавальних процесів та емоційно-вольової сфери у дітей з порушеним мовленнєвим розвитком.

Ключові слова: увага, пам'ять, сприймання, відчуття, уява, мислення, мовлення, загальний недорозвиток мовлення, нерізко виражений недорозвиток мовлення, фонетичний недорозвиток мовлення, фонетико-фонематичний недорозвиток мовлення.

Статья раскрывает основные особенности развития познавательных процессов и эмоционально-волевой сферы у детей с нарушенным речевым развитием.

Ключевые слова: внимание, память, восприятие, ощущение, воображение, мышление, речь, общее недоразвитие речи, не резко выраженное недоразвитие речи, фонетическое недоразвитие речи, фонетико-фонематическое недоразвитие речи.

У структуру психічного розвитку дитини, вчені у сфері психології, педагогіки, нейрофізіології та інших сумезних наук (П.К. Анохіною, Л.С. Виготським, Н.Е. Введенським, П.Я. Гальперіним, А.В. Запорожцем, Д.Б. Ельконіним, А.Н. Леонтєвим, Н.Д. Левітовим, А.Р. Лурієм, І.М. Сеченовим, І.П. Павловим, А.А. Ухтомським, Е.Д. Хомською та ін.) виділяли психічні процеси, які здатні забезпечити всебічне формування особистості, тому їх умовно поділили на три сфери: пізнавальну, емоційну та вольову.

Повноцінну психічну діяльність дитини Л.С. Виготський, вбачав у тісному взаємозв'язку пізнавальних та емоційних процесів тобто, у нерозривному зв'язку "афекта" з "інтелектом". За його думкою, розумова психічна діяльність базується на вольових якостях дитини та супроводжується різноманітними емоційними проявами, які можуть мати як негативні так і позитивні прояви. У свою чергу, функціонування пізнавальної діяльності дитини, забезпечується злагодженою, взаємопов'язаною між собою роботою всіх психічних процесів, а саме:

сприйманням, відчуттями, увагою, пам'яттю, уявою, мисленням та мовленням.

Активне вивчення розвитку пізнавальних процесів у молодших школярів без мовленнєвої патології починається на початку двадцятого століття. Радянськими та зарубіжними науковцями фундаментально вивчалися процеси *пам'яті* (С.Г. Бархатова, Т.Н. Баларич, А. Біне, Дж. Брунер, В.П. Безпалько, В.П. Зінченко, З.М. Істомін, Л.Н. Ланда, А.І. Ліпкіна, О.М. Леонт'єв, А.Р. Лурія, Д.І. Красильщикова, Е. Мейман, К.П. Мальцева, О.Н. Нечаєв, О.І. Раєв, Т.В. Розанова, В.І. Самохвалова, А.А. Смирнов, Н.Ф. Талізіна, М.Н. Шардаков, та ін.), *мислення* (Л.І. Анциферова, М.О. Бантова, К. Боген, Д.М. Богоявленський, О.В. Брушлінський, К. Бютнер, Л.В. Виготський, П.Я. Гальперін, Д.Б. Ельконін, І.М. Жукова, Е. Клапаред, Г.С. Костюк, О. Ліппман, О.М. Леонт'єв, А.М. Леушина, Г.О. Люблінська, А.Р. Лурія, Н.О. Менчинська, М.І. Моро, А.П. Семенова, Ю.О. Самарин, І.М. Сеченов, Ж. Піаже, Дж. Селлі, С.Л. Рубінштейн, Т.Г. Рамзаєва, Н.Ф. Талізіна, М.М. Шардакова, В. Штерн, та ін.), *відчуттів та сприймання* (Б.Г. Анан'єв, М.А. Бантова, М.М. Волокітіна, О.І. Галкіна, В.І. Зинкова, Г.О. Люблінська, О.М. Леонт'єв, А.Р. Лурія, С.В. Мухін, І.П. Павлов, А.Н. Попова, Л.І. Румянцева, І.М. Сеченов, Б.І. Хачапурідзе, С.М. Шабалін, Л.А. Шварц, Л.А. Щураківський та ін.) *увага* (Л.С. Виготський, М.М. Волокітіна, О.С. Вудворс, П.Я. Гальперін, Ф.М. Гороболін, М.М. Ланге, А.Р. Лурія, Т. Рібо, А.П. Родіна, С.Л. Рубінштейн, Д.М. Унадзе, К.Д. Ушинський та ін.), *уяви* (Л.С. Виготський, Г.К. Костюк, А.В. Петровський, Я.О. Пономарьова, Г. Сельє, Ю.Л. Трофімов, А. Маслоу) та *мовлення* (А.М. Богущ, Г. Ебінггауз, Т.Г. Єгорова, Д.М. Богоявленський, Є.В. Гур'янов, Д.Б. Ельконін, С.Ф. Жуйков, Г. Мюллер, К.Л. Назарова, К.Г. Павлов, Т. Циган та ін.). Їх дослідження вказували, що певний рівень розвитку цих процесів забезпечує достатньо розумову готовність до навчання у школі.

У той самий час, паралельно, починається вивчення психічної діяльності і у дітей з вадами мовлення. Питання взаємозалежності між мовленнєвим та психічним розвитком дитини набували найбільшої актуальності у теорії та практики спеціальної педагогіки, логопедії, нейрофізіології. Тому дослідження багатьох авторів (Л.С. Виготським, А.П. Запорожцем, Р.Є. Левіною, А.П. Лурієм, О.М. Мастюковою, Є.Ф. Соботович, М.А. Пovalaєвою, В.В. Тарасун, Є.Ф. Соботович, Т.Б. Філічовою, Н.О. Чевельовою, Г.В. Чіркіною та іншими) доводили те, що рівень недорозвиненості мовленнєвої діяльності у молодших школярів, пропорційно впливає на процес засвоєння ними знань, умінь та навичок у навчанні. Але, у педагогічній науці існують дослідження

вчених (А.С. Винокур, Л.Ф. Бесонової, Л.С. Волокової, Спірової, Т.Б. А.В. Ястребової, та ін.) які також стверджували, що у дітей, особливо, з фонетичним недорозвитком мовлення (ФНМ), та фонетико-фонематичними недорозвитком мовлення (ФФНМ), спотворене мовлення артикуляцією окремих звуків, мали вплив не стільки на інтелектуальний рівень, скільки на формування їх особистості (О.Л. Жильцова, А.С. Винокур, Л.С. Волокова, В.В. Тарасун, та ін.) [1, 4]. Таким чином, молодші школярі з ФНМ, відчували різні реакції на свою мовленнєву недостатність, і тому, їх психічний недорозвиток проявлявся по різному: у одних відмічалась пасивність, недостатньо настійка увага, що спричиняло відставання і інших психічних процесів (сприймання, пам'яті, уваги, мислення та ін.), а інші школярі, працюючи над власними недоліками, намагалися розвиватися на рівні зі своїми однолітками з нормальним мовленнєвим розвитком.

У дітей з ФФНМ (з ринолалією, дизартрією, дислалією - акустико-фонематичною та артикуляторно-фонематичною формою) страждає процес формування вимовної системи, внаслідок дефектів слухового сприймання і вимови фонем, що призводило до недостатньо чіткого оволодіння звуковим складом слова і відповідних специфічних помилок при читанні та письмі (А.С.Винокур [1]), хоча процеси пізнавальної діяльності у них залишалися збереженими (Р.І. Мартинова, В.В. Тарасун) [3, 4, 6].

Таким чином, у дітей з дислалією, ряд вчених (Р. А. Белова-Давід, Г. А. Каше, Л.С. Волковой, Р.И. Левина, А.В. Ястребова, Л.Ф. Спиров, Т.П. Бессонова М. А. Савченко) в їх мовленні виділяли такі порушення як: спотворена вимова, взаємозаміни, заміни; труднощі при оволодінні письма, читання (Р.А. Белова-Давід); складності у навчальному засвоєнню грамоти. Також, звертали увагу на те, що, у де яких учнів, при збереженості інтелектуального розвитку, спостерігалась втомлюваність, виснажливість, відволікаємість, хоча у загальному, вони оптимістично налаштовані на отримання позитивних результатів у шкільній навчальній діяльності (Р.І. Мартинова).

У молодших школярів з дизартрією науковці (Н.С. Гаврилова [2]) виділяли: не сформованість мовленнєвих кінестезій, які призводили до порушень мовних операцій (забезпечення вибором потрібного слова); недорозвиток стимульно-просторових синтезів, який впливає на порушення логіко-граматичних конструкцій у мовленні; слабку накопиченість словникового запасу словами, що позначають узагальнюючі поняття, просторові та часові уявлення; значні труднощі у вимовній стороні мовлення, хоча читання, письмо, розуміння мовлення, обсяг пасивного та активного словника і граматична будова мовлення у цих дітей залишалась не пошкодженою, лише інколи могла

затримуватись у своєму розвитку (Р.А. Белова-Давід, О.А. Токарева, В.В. Тарасун [4], Н.С. Гаврилова [2]). У більшості молодших школярів, втомлюваність при будь-якому розумовому навантаженні, призводила до нестійкості уваги, відволікання та забування навчального матеріалу, заниженості процесів уяви (О.М. Дьяченко), особливо у дітей із стертою дизартрією.

Вивчення науковцями (Є.С. Алмазова, А.Г. Іполітова, І.І. Єрмакова та ін.) загально - психічного розвитку у дітей з рінолалією доводило, що недоліки у їх пізнавальній сфері, залежали як від індивідуальних відмінностей (особливостей темпераменту, стилю виховання) так, і від недостатньої рухливості основних нервових процесів в корі великих півкуль [5]. На фоні дитячої швидкої втомлюваності, соматичної ослабленості, розгальмованості, заниженості всіх видів порогової чутливості, формування психічних процесів відбувалися повільно. Тому в них, спостерігалась бідність уявних процесів, які безпосередньо знаходяться у взаємозалежності від їх мовленнєвої діяльності (Є.С. Алмазова, А.Г. Іполітова, І.І. Єрмакова), недорозвиток уваги (Г.А. Каше, Т.Б. Філічовою, Г.В. Чіркиною, О.В. Трошин, Е.В. Жуліна, О.Н. Усанова, Ю.Ф. Гаркуш), що характеризується: відволіканням, виснаженням, не стійкістю; невчасним переключенням; низькою довільністю; труднощами у плануванні своїх дій; порушенням аналізу та синтезу отриманої інформації, а також спостерігається низька продуктивність запам'ятовування.

Велика увага сучасних та класичних вчених (Л. Андрусишина, І.Н. Верес, А.С. Винокур, В.К. Воробйова, Л. Волкова, Н.С. Гаврилова, Г.С. Гуменна, Р.Є. Левіна, Г.А. Мишиною, Н. О. Нікашина, Є.Ф. Соботович Л.Ф. Спірова, В.В. Тищенко, Н.В. Чередниченко, М.К. Шеремет, та ін.) у своїх дослідженнях приділялась дітям з загальним недорозвитком мовлення (ЗНМ). Вивчення їх мовленнєвої діяльності дозволило науковцям (А.С. Винокур, В.К. Воробйова, Л. Волкова, Р.Є. Левіна, Є.Ф. Соботович Л.Ф. Спірова, В.В. Тищенко, Н.В. Чередниченко, М.К. Шеремет, та ін.) виділити характерні труднощі у їх мовленні які спостерігалися: у граматичній будові мовлення (помилки в узгодженості числівників з іменниками, прикметників з іменниками за категоріями роду, числа і відмінку); у використанні простих та складних прислівників; перетвореннях однини у множену; у конструюванні речень; у накопиченні словникового запасу; розумінні змісту багатьох слів (що призводить до помилок на письмі) (А.С. Винокур); в умінні підмічати і узагальнювати явища мови, її звукові і морфологічні особливості, форми словозміни, способи словотворення і синтаксичні конструкції речень (Н. О. Нікашина).

Аналіз літературних джерел показує, що з порушенням мовлення у дітей з ЗНМ страждали і інші пізнавальні процеси такі як: пам'ять, мислення, увага, уява, сприймання, відчуття. Зокрема, Л. Андрусишиною при дослідженні операційних аналогій були виявлені вади довготривалої пам'яті, процесів спрямованості та концентрації уваги, операційного мислення (аналізу, переносу, узагальнення), саморегуляції. І.Н. Верес, Г.А. Мишиною, були визначені недоліки у процесах мислення, які вони пов'язували з проблемами внутрішнього планування послідовності дій. Зазначали, що провідною системою, у дітей з ЗНМ залишається репродуктивне виконання діяльності, але при цьому, страждає попередній та процесуальний види контролю (Ю.Ф. Гаркуша, О.Н. Усанова).

Об'єм зорової пам'яті у дітей з ЗНМ як зазначають вчені (Л. Андрусишиною, Т.І. Власенко, Л.С. Волкова, Н.С. Гаврилова, Г.С. Гуменна, Л.І. Белякова, Ю.Ф. Гаркуша, О.Н. Усанова, Є.Л. Фигередо, Т.Б. Філічова та ін.), практично не відрізнявся від норми, заниженою являлась слухова пам'ять. Хоча на основі інших досліджень (Н.С. Гаврилової) було виявлено, що недорозвиток кінестетичного праксису, все ж, може визивати труднощі при регуляції та контролю як слухо-мовленнєвої так і зорової пам'яті. Також, спостерігався низький рівень продуктивного запам'ятовування, та відтворення матеріалу; відносність збереженості смислового та логічного запам'ятовування.

Процеси уваги у молодших школярів з ЗНМ (А.Я. Ястребова, Л.Ф. Спірова, Т.П. Бесонова, А.С. Винокур, Н.С. Жукова, О.М. Мастюкова, Т.Б. Філічова та інші.) визначалися своєю не стійкістю, обмеженістю у можливостях розподілу, особливо між мовленням та практичною діяльністю. Часто визначалась не сформованість, або часткові порушення всіх видів контролю (*попереджувачого, поточного, подальшого*) у їх навчальній діяльності.

Уява у такої категорії школярів, мала значно низькі результативні показники (Т.С. Овчинікової), які проявлялися у: заниженості мотиваційного фону діяльності; низькому рівні пізнавальних інтересів; скудних знаннях про навколишній світ; відсутності цілеспрямованості; не сформованості операційних компонентів; складності створень уявних ситуацій; недостатності уявлень наочних образів; слабкості міцних зв'язків між зоровою і вербальною сферами; недостатності сформованості довільної регуляції образної сфери [4].

Також, великі труднощі відчували діти при зоровому сприйманні цілісного образу предмету (Е.М. Мастюкова), в умовах накладання одного малюка на інший, при зашумленні образів, у завданнях з геометричними фігурами, де діти орієнтувалися не на їх форму, а на їх колір, спостерігалась недостатня сформованість просторового праксису

(Н.С.Гаврилова) [2]. Органічні пошкодження мозку у дітей з ЗНМ зі дизартрією, визивали порушення у гностичних функціях, що характеризувалися низьким рівнем оптико-просторового, просторового (Л.С. Цветкова, Т.М. Пирцхалайшвілі), буквеного гнозису (диференціювання нормального та дзеркального відображення букв, невпізнання написання накладених одну на одну букви, також, розрізнення літер які мали графічну між собою схожість та ін.), просторової орієнтації ("право" "ліво") та порушення рахунку (встановлення просторових відносини між явищами дійсності у предметно-практичній діяльності, їх розуміння в імпресивному мовленні) (О.В. Трошин, Е.В. Жуліна).

Спеціальні дослідження (С.Л. Белих, І.А. Грішанова, В.І. Лубовський, О.М. Мастюкова, І.В. Мартиненко, В.І. Терентьєва, Т.А. Фотекова) відмічали, що у дітей із ЗНМ порушення комунікативних функцій мовлення заважають формуванню і вольових регулятивних дій, що призводило до великої кількості помилок у навчанні, більшість яких діти не помічають.

Дивлячись на те, що мовлення у цієї категорії учнів є порушеним, велика кількість науковців (Л.А. Белогруд, В.С. Бурова, Г.В. Гуровец, В.С. Жукова, А.С. Завгородня, Р.Е. Левина, Е.М. Мастюкова, Е.А. Никулина, Т.Н. Синякова, В.В. Тарасун, Н.Н. Трауготт, О.Н. Усанова, М.Е. Хватцев, Л.Э. Царгуш, Т.А. Фотекова) стверджують, що інтелект у більшості учнів є збереженим, труднощі які виникали при виконанні мисленнєвих операцій являлися вориною ознакою по відношенню до їх дефекту. Низький рівень невербальної уваги, не сформованість деяких понять, уповільнений темп мисленнєвих процесів (Л.П. Голубева, М. Зеєман, В.А. Ковшиков, Ю.А. Елькин, Т.Б. Філічева, Г.В. Чіркїна) аналізу і синтезу, порівняння, абстрагування та узагальнення (Н.С. Жукова, В.А. Ковшиков, Р.Є. Левіна), відставання у розвитку словесно-логічного мислення, недорозвиток причино-наслідкових зв'язків (Н.С. Гаврилова) все це може компенсуватися пізнавальним інтересом до предметної, практичної та їх трудової діяльності (О.Н. Усановою та Т.Н. Синяковою).

За показниками досліджень сучасних науковців (Л. Бартенева, Р. Лалаєва, Є. Соботович, Н. Серебрякова, Л. І. Трофіменко) молодші школярі з нерізко-вираженим загальним недорозвитком мовлення (НЗНМ), на фоні мовленнєвих недоліків одночасно мали проблеми і в пізнавальній сфері.

Труднощі у мовленнєвій їх діяльності характеризувалися незасвоєнням: семантичної структури слова; смислових зв'язків між словами; словесних засобів, які визначалися своєю пасивністю; типів значень слова (переносних, похідних, синонімічних, багатозначних та

ін.); спостерігалась пасивність словникового запасу; проблеми узагальненості словесних значень та понять співвіднесеної лексичної системності (Л. Трофіменко, Є. Ф. Соботович); труднощі при розумінні складних текстів; засвоєння слів з новими значеннями у використанні їх у зв'язному мовленні (Л. Андрусин, І. Баскакова, Є.Ф. Соботович); помилки у недиференційованому використанні закінчень знахідного відмінку, що позначають живі та неживі істоти; недостатній рівень засвоєння парадигми дієвідміни атипових дієслів (В. Лотарьова, Л. Федоренко, Г. Фомічова); порушення усного мовлення, труднощі при засвоєнні програмованого матеріалу з читання та письма, особливо у дітей НЗНМ з дислалією (М.А. Савченко).

Недоліки мовленнєвої діяльності паралельно впливали і на когнітивну сферу цих дітей, тому наукові дослідження сучасних вчених (Л. Андрусин, І. Баскакова), доводять, що у великій кількості дітей з НЗНМ спостерігалась недостатньо стійка увага, яка призводила до труднощів утворення цілеспрямованої мисленнєвої діяльності операційного характеру (Н. Жукова, Р. Лалаєва, Є. Соботович, Т. Філічева та ін.), узагальнюючого мислення (О. Мастюкова, Є. Соботович, Л. Андрусина), у них страждала оперативність та довготривалість вербальної пам'яті (Л. Андрусина), знижена саморегуляція мисленнєвої діяльності, учням тяжко переключатись з одного способу дії на інший, складно актуалізувати набуті знання та навички, особливо мовленнєвого виду (Л. Андрусин, І. Баскакова, Л. Бартенєва, Соботович Є.).

Психічний розвиток у дітей з ПМР найбільше був вивчений у дітей із заїканням (К.П. Беккер, В.А. Калягин, Э.М. Кулиев, А. Кузьміна, М.І. Мерлис, Р. Юрова, А.В. Ястребова та ін.) у яких відмічали зниження пізнавальної активності, яка характеризувалась низьким рівнем пам'яті у процесах запам'ятовування, довготривалого зберігання, слухового короткочасного запам'ятовування, концентрації уваги та її довільності (К.П. Беккер, А.В. Ястребова, В.А. Калягин Э.М. Кулиев, М.І. Мерлис та ін.). Відповідні недоліки у когнітивній сфері значено позначались і на повсякденному мовленні дитини, а це: користування короткими фразами, зниження словникового запасу, порушення власного мовномоторного компоненту.

Отже, аналіз літературних джерел доводить, що вади мовленнєвої діяльності молодшого школяра пропорційно впливають на розвиток усіх пізнавальних процесів, що значно погіршують успішність у навчанні таких дітей у школі.

Великий вплив на особистісний розвиток учня молодшої школи, мають емоції, які формуються разом зі всіма психічними процесами, і тому порушення мовлення за дослідженнями вчених (В.М. Шкловський,

В.І. Селіверстов, Л.А. Зайцев, О.С. Орлова, Г.А. Волкова, Е.В. Медведєв та ін.) можуть сильно впливати емоційний фон дитини. Усвідомлення свого дефекту, ступінь фіксації на неї вивчалась в основному у дітей з заїканням (С.С. Ляпідевським, О.С. Павловою, В.І. Селіверстовим, Л.А. Зайцевою), та у дітей з порушенням голосу (О.С. Орловою, Л.Е. Гончарук).

Емоції, як один з психічних процесів в різні історичні епохи цікавили велику кількість науковців (Сократ, Платон, Аристотель, Сенека, Хризиппа, Дж. Лок, Г. Лейбниц, Г. Гегель, І. Кант, Р. Декарт, Юм, Н. Мальбранш, Б. Спіноза, Ч. Дарвін, У.Джеймс, К. Ланге, Скінер, І.Павлов, Д. Уотсон, І.Сеченов, З. Фрейд, К. Бріджес, Д. Боулбі, К. Лоренс, Г. Харлоу, С. Томкінс, В. Вунд, К. Ізард, Л. Виготський, А. Лурія, Мак-Лін, Меган Гуннар та ін.) які вивчали її як на рівні особистості, так і в процесі розвитку їх у молодших школярів без мовленнєвої патології (Г.С. Костюк, Л.С. Славіна, Л.І. Божович, П.І. Розмислов, Н.С. Неймарак та ін.). І тому кожен з напрямків вчення, надає своє розуміння поняттю емоцій, але у єдиному їх вчення схоже що - *емоції* у нашому житті відіграють важливу роль у розумінні навколишнього світу, вони являються головним механізмом внутрішньої регуляції психічної діяльності та поведінки, що направлена на задоволення власних потреб.

Вивчаючи емоційний розвиток у дітей з ПМР дослідники (Л.М. Шпіцина, Л.С. Волкова) вказували, що таким учням характерна пасивність, сенситивність, залежність від навколишніх, схильність до спонтанної поведінки, не критичність до своїх можливостей, переоцінка себе, виражена низька роботоздатність, яка виявлялась у домінації негативних емоцій.

Емоції які проявляли діти з ЗНМ характеризувалися: лабільністю, нестійкістю, змінами протягом дня, з домінуванням поганого настрою такого як: плаксивість, капризність, роздратованість, невірноваженість. Вони не критично відносились до свого дефекту, відмовлялися пояснити свій нетиповий стан. Вольові якості виражалися у нестабільності, мотиваційна сфера у недостатньої виробленості, зі слабкою регуляцією довільної діяльності, з постійним намаганням уникати труднощі.

Найбільш дослідженим, вважається, емоційно - психічний розвиток у дітей із заїканням. Вивченням цієї категорії дітей, займалися Л.І. Белякова, Н.О. Власова, Г.А. Волкова, В.А. Ковшиков, А. Кузьміна, В.І. Рождествінська, В.І. Селіверстов, Л.П. Успенська, Н.О. Чевельова, А.В. Юрова, Р. Ястребова та інші. Типовою психічною ознакою заїкання є страх перед мовленням (логофобія), саме він починає впливати, і на характер дітей в цілому, якій проявляється у пасивності, байдужості, не уважності, невпевненості, замкнутості, сором'язливості, тривожності,

недовірливості, підозрливості, фобічності, депресивності, агресивності, збудливості, роздратованості, швидкої втомлюваності, рухової розгальмованості, плаксивості, упертості.

Емоційна сфера та характер у дислаліків страждає у окремих випадках, у де яких дітей відмічалась роздратованість, плаксивість, розгальмованість, агресивність.

У дизартриків в більшості випадків, спостерігались труднощі у поведінці, яка характеризувалась нестійким настроєм, дратівливістю, плаксивістю, агресивністю (Р.І. Мартинова), за частую переважала емоційна збудливість, виснаженість нервової системи (К.С. Лебедінська, О.М. Мастюкова, М.С. Певзнер), схильність до роздратувань, зміна настрою, метушня, грубість, неслухняність. При втомі посилювався руховий неспокій, у деяких дітей, була схильність до реакцій істеричного типу, вони кидалися на підлогу і кричали, досягаючи бажаного. Інша категорія учнів, відрізнялась лякливістю, загальмованістю, вони постійно уникали труднощі, погано пристосовувались до змін обстановки (Л.С. Волкова).

У дітей з ринолалією за станом їх здоров'я, розвиток емоційно-особистісної сфери є пригальмований. В їх поведінцв вчені (Е.С. Алмазова, А.Г. Іпполітова, І.І. Єрмакова) спостерігають підвищену збудливість, моторну розгальмованість, або в'ялість, капризність та плаксивість, майже у всіх відмічають соматичну ослабленість та астенічний синдром.

Отже, аналіз літературних джерел показує, що при дослідженні емоційної сфери особистості молодшого школяра з ПМР, більшість уваги було приділено дітям із заїканням, порушенням голосу та частково ЗНМ, а у інших категоріях дітей вона охарактеризована недостатньо. Хоча певні дослідження, що охоплювали розвиток пізнавальних процесів та мовлення дітей з ФНМ, ФФНМ, НЗНМ, у деяких моментах визначали емоційну залежність від їх мовленнєвого розвитку.

Таким чином, на основі наукових досліджень, психічний розвиток особистості молодшого школяра з вадами мовлення, може характеризуватися: повільним розвитком пізнавальних процесів; порушенням емоційно-вольової сфери, що проявляється у підвищеній емоційній збудливості, виснаженості нервової системи; важкістю застосувань комунікативних вмінь з оточуючими людьми; здатністю до розвитку патологічних якостей особистості.

Список використаних джерел

1. Винокур А. С. Подолання мовного недорозвитку у дітей молодшого шкільного віку. – К.: Радянська школа, 1977. – 144 с.

2. Гаврилова Н.С. Психологічна характеристика дітей з ЗНМ порушенням пізнавальної сфери кінетичного типу // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Серія соціально-педагогічна: Вип. X / За ред. О.В. Гаврилова, В.І. Співака. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. – С. 306-310.
3. Савченко М.А. Методика виправлення вад вимови фонем у дітей. – К.: Освіта, 1992. – 176 с.
4. Тарасун В.В. Базові інваріантні дії та операції як компонент навчальної діяльності дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку // Дефектологія. – 2001.– № 1. – с. 2 - 4.
5. Трошин О.В., Жулина Е.В. Логопсихологія. – М.: Сфера, 2005. – 256 с.
6. Ястребова А.В., Спирина Л.Ф., Бессонова Т.П. Учителю о детях с недостатками речи. – М.: АРКТИ, 1997. – 131 с.

The article exposes the basic features of development of psychical processes at junior schoolboys with the normal and broken broadcasting.

Keywords: attention, memory, attention, memory, perception, processes of memory, processes of attention, imagination, thought, speech, common escalation of broadcasting, not sharply expressed escalation of broadcasting, phonetic escalation of broadcasting, phonetic -phoneme escalation of broadcasting.

Отримано 30.05.2011 р.